

ЗНАЧЕННЯ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В СФЕРІ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН ДЛЯ УКРАЇНИ

*Бориславська Марина В'ячеславівна,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права*

Метою Конвенції про захист прав людини і основних свобод (далі – Конвенція) є забезпечення загального і ефективного визнання і здійснення проголошених у ній прав. Конвенція разом з протоколами, які прийняті на додаток до неї, включають практично весь перелік громадянських та політичних прав і свобод, які є в документах ООН. Але найголовніша цінність Конвенції полягає в механізмі, який дозволяє зробити її норми не міжнародними стандартами, а звичайними чинними нормами, на які можна посилатися в суді кожної з країн, які приєдналися до Конвенції³³⁷. Україна як учасник Конвенції визнає юрисдикцію Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) з питань тлумачення і застосування Конвенції та протоколів до неї в разі передбачуваного порушення Україною положень цих договірних актів. Достатньо часто справи, які розглядаються ЄСПЛ, стосуються порушення статті 8 Конвенції, яка називається «Право на повагу до приватного і сімейного життя про захист прав людини і основних свобод». Зупинимося на аналізі окремих питань щодо сімейних відносин, які були предметом розгляду ЄСПЛ.

Насамперед, слід зауважити, що проблема, яка десятиліттями не може бути вирішена у радянській і пострадянській юридичній літературі – щодо визначення поняття «сім'я» в рішеннях ЄСПЛ вирішується з іншого ракурсу: ЄСПЛ відповідно до Конвенції користується терміном “сімейне життя”, яке видається тісно пов'язаним із категорією “сім'я”, проте, не тотожним йому. І тут можна прослідкувати декілька позицій: 1) ЄСПЛ виходить з того, що сім'я не зводиться лише до подружніх відносин, а може охоплювати інші зв'язки, що існують *de facto*; 2) поняття «сімейне життя», наприклад, передбачає стосунки

³³⁷ Гендзехадзе Е. Б. Европейская система защиты прав человека. URL: <http://www.espch.ru>.

батьків та дітей, в тому числі народжених поза шлюбом, оскільки з моменту народження між дитиною і батьками виникають відносини, які складають «сімейне життя» (Berrehab v. The Netherlands, 1988; Kroon v. the Netherlands, 1994; GUI v. Switzerland, 1996; Ahmut v. the Netherlands, 1996; Elsholz v. Germany, 2000; Zaunegger v. Germany, 2009); 3) сімейними визнаються взаємини між дитиною та близькими родичами (напр., бабусями і дідусями), оскільки останні можуть відігравати суттєву роль у сімейному житті (Bronnda v. Italy, 1998; Marckxv. Belgium, 1979). Таким чином, у розумінні ЄСПЛ «сімейне життя» набагато більш ємка категорія, ніж категорія «сім'я».

Значна частина рішень ЄСПЛ стосується дітей. Факт того, що діти – це не просто міленькі люди, а люди, що фізіологічно мають фізичну та розумову незрілість, був визнаний людством не так давно, і є важливим досягненням цивілізації³³⁸. Враховуючи зазначені особливості, дитина потребує особливих прав і додаткового захисту. Соціальний статус дітей є нижчим, ніж у дорослих, тому міжнародний захист прав дітей спрямований на забезпечення рівних прав і можливостей дітей і дорослих³³⁹.

Ч. 1 ст. 8 Конвенції передбачає, що кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. Відповідно до практики ЄСПЛ, гарантії ст. 8 Конвенції стосовно «сімейного життя» щодо захисту прав дитини поширюються на: встановлення батьківства (Rasmussen v. Denmark, 1984 p.; Keegan v. Ireland, 1994 p.); позбавлення батьківських прав (Case of hunt v. Ukraine, 2006 p.). ЄСПЛ у даній справі визнав порушення ст. 8 Конвенції, оскільки справу про позбавлення заявника батьківських прав було розглянуто судом без його участі через заборону заявнику протягом п'яти років приїздити в Україну; відібрання дитини без позбавлення батьківських прав (Savin v. Ukraine, 2008 p.); визначення місця проживання дитини (M. E. v.

³³⁸ Тарусина Н. Н. Ребенок в пространстве семейного права : монография. М.: Проспект, 2014. С. 4-13.

³³⁹ Мамич О. Конвенція ради Європи «Про здійснення прав дітей» 1996 р. та виконання її положень в Україні. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. С. 44.

Ukraine, 2017 p.); реалізацією права на спілкування з дитиною не тільки батьків, але й інших родичів: дідусів, бабусь.

Слід враховувати, що Конвенція майже не містить статей, що безпосередньо регулюють захист прав та інтересів дитини. Однак необхідно зазначити, що дитина є суб'єктом міжнародного права, тому деякі положення Конвенції можуть застосовуватися і для захисту прав та інтересів дитини. Окрім того, практику ЄСПЛ у сфері захисту прав дитини слід розглядати з врахуванням принципів правового статусу дитини, які впливають з інших міжнародно-правових документів, перш за все, з Конвенції про права дитини 1989 р. Серед таких принципів можна назвати: рівноправність дітей; неприпустимість будь-яких форм дискримінації; пріоритет інтересів дитини при вирішенні будь-якого питання, що стосується дітей, так званий принцип якнайкращого забезпечення інтересів дитини; принцип забезпечення захисту і турботи про благополуччя дитини; невід'ємність і пріоритет права на життя (на держави покладається обов'язок забезпечити їх виживання і розвиток); право дитини висловлювати свою думку, викладати інформацію про свої проблеми (діти мають право бути почутими); принцип збереження індивідуальності дитини; неприпустимість катувань та інших жорстоких, нелюдських і принижуючих гідність видів поведінки і покарання; принцип відповідальності батьків за виховання і розвиток дитини.

Окрема група рішень ЄСПЛ стосується відносин, вже досить звичних для значної кількості іноземних держав, проте нетрадиційних для нашого суспільства. Йдеться про одностатеві шлюби, партнерства тощо. Слід визнати, що рішення ЄСПЛ в цій сфері є достатньо різноплановими, деколи суперечливими. Так, у низці справ цей орган визнав, що стаття 12 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі - Конвенція) втілює традиційну концепцію шлюбу як союзу між чоловіком і жінкою, основу на біологічних критеріях визначення статі (Rees v. the UK, 1986; Sheffield and Horsham v. the UK, 1998.; Hämäläinen v Finland, 2014). Також ця стаття захищає право усіх різностатевих осіб вступати у такий союз, адже власне шлюб є

«інститутом, на якому будується сім'я» (Cossey v. the UK, 1990). А відтак захист статті 8 поширюється на відносини, основані на «законному і дійсному шлюбі» (Abdulaziz, Cabales et Balkandali v. UK, 1985; Berrehab v. the Netherlands, 1988). Отож, державна реєстрація шлюбу набуває визначального значення в баченні ЄСПЛ тільки у його зв'язку із сімейним життям³⁴⁰.

Однак, зміна моральних норм та підходів до шлюбних і статевих відносин зумовлює існування так званої «плюралізації типів подружнього партнерства». Слід визнати, що ЄСПЛ у своїх рішеннях є дуже прогресивним, відкидає усе консервативне та намагається відслідковувати та йти в ногу з усім «новомодним» у суспільних віяннях. Виходячи із такого підходу, суд нерідко допускає можливість укладення шлюбу між особами однієї статі (Vallianatos and oth. v. Creese, 2013, Oliari and others v. Italy, 2015). З точки зору значення для України доречно згадати про рішення ЄСПЛ Schalk and Kopf v. Austria, 2010, в якому йшлося про оспорювання відмови компетентних органів Австрії у наданні дозволу на укладення шлюбу заявникам, які перебували в гомосексуальних відносинах. Своє рішення національні суди мотивували тим, що за законодавством Австрії у шлюб можуть вступати лише особи різної статі. У цьому зв'язку ЄСПЛ нагадав, що хоча у 1950-ті роки шлюб розглядався виключно як союз між чоловіком і жінкою, з часу прийняття Конвенції відбулися значні соціальні зрушення і сьогодні в багатьох державах Європи одностатеві стосунки отримують офіційне правове визнання. При цьому, що у справі Christine Goodwin v. the UK ЄСПЛ вказує щодо національно-культурного походження шлюбу, яке в кожній країні має свою специфіку та є глибоко вкоріненим у соціальний та культурний контекст, який може значно відрізнятися в різних суспільствах. З огляду на справедливість та актуальність такого твердження необхідно звернути увагу на дивуючу поспішність, з якою в деяких колах в Україні наполягають на підготовці та прийнятті законопроекту

³⁴⁰ Слабан М. М. Зміни методологічних підходів до розуміння поняття «сім'я» та «шлюб» у практиці Європейського суду з прав людини. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2015. № 824. С. 196.

про цивільні партнерства³⁴¹. І це при тому, що переважна частина населення держави однозначно не підтримує ЛГБТ-партнерства та усі пов'язані із цим явища. Не слід забувати про те, що найкращий спосіб легалізації будь-яких відносин – не їх примусове насадження, а узаконення того, що вже склалося в суспільства, яке визнається та підтримується більшістю людей. На нашу думку, значення практики ЄСПЛ полягає не в тому, щоб їй сліпо слідувати у нормотворчій діяльності, забуваючи про самотність та національні інтереси. В наш час укріплення та підтримка традиційних сімей та традиційне статеве виховання дітей мають все більше геополітичне значення, є фактором виживання. Отже, практика ЄСПЛ хоч і визнається частиною національного законодавства, проте повинна застосовуватися з врахуванням етнічних, культурних, релігійних та інших особливостей держави.

МЕХАНІЗМ СУДОЧИНСТВА В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СУДІ З ПРАВ ЛЮДИНИ НА ПРИКЛАДІ ЗАХИСТУ ПРАВ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

*Вавринчук Микола Пророкович,
кандидат політичних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри права
Хмельницького національного університету*

Питання прав і свобод людини і громадянина на сьогодні є найважливішою проблемою внутрішньої та зовнішньої політики усіх держав світової спільноти. В історії відомі періоди, коли не визнавалися навіть основні природні права людини, такі як право на життя, свободу і недоторканність особи.

Людство на шляху утвердження прав і свобод людини пройшло тернистий шлях, крок за кроком обмежуючи всевладдя держави, тиранії, авторитаризму, поширюючи принцип рівноправності на все більше коло осіб та

³⁴¹ Законопроект о легализации гражданского партнерства. Как скоро в Украине может появиться норма, которая будет регулировать однополые браки. URL: <https://nv.ua/ukraine/events/zakonoprojekt-o-lehalizatsii-hrazhdansko-ho-partnerstva-kak-skoro-v-ukraine-mozhet-pojavitsja-norma-kotoraja-budet-rehulirovat-odnopolje-braki-2476560.html>